Canada

Centre for International Studies and Cooperation (CECI) Nepal
Sustainable Use of Technology for Public Sector Accountability in Nepal (SUSASAN)

cecl CHANGES LIVES

Thematic Guidebook

नागरिक संलग्नता

(Citizen Engagement)

१. नागरिक संलग्नताको अर्थ:

नागरिकहरुको जीवनमा प्रभाव पार्ने निर्णय र कृयाकलापहरुमा उनीहरुको भनाई रहनुपर्छ भन्ने नागरिकहरुको आधिकारलाई मान्यता दिएर अपनाइने प्रकृयालाई नागरिक संलग्नता भनिन्छ। सरकार र नागरिक बीचको अन्तरकृया परम्परागत प्रणाली जस्तै नागरिक/सार्वजनिक सूचना र सार्वजनिक छलफल भन्दा पृथक गरी नागरिक र सरकार बीच आपसि सम्मान र शक्ति र सूचनाको आदान प्रदान हुनु पर्छ भन्ने सोचबाट यसको शुरुवात भएको हो। नागरिक संलगनता नागरिक र सरकार बीच हुने दोहोरो अन्तर कृयात्मक प्रकृया हो जसले नागरिकको सहभागिता तथा स्वस्थ्य विचारको आदान प्रदान हुन्छ।

२. नागरिक संग्लनताको परिधि:

नीति निर्माण गर्न पहिल्याइएका एजेण्डाबाट सुरु भई नीति चक्र (एजेण्डा निर्माणदेखि अनुगमन र मूल्याङ्कन) का सबै तहमा नागरिकहरुको मूल्य मान्यता र प्राथमिकता प्रतिबिम्वित हुनुपर्छ भन्ने सोचको यसले वकालत गर्छ।

Source: www.google.com

३. नागरिक संलग्नताको प्रभाव :

- समाजको जटिल सवालहरुमा नागरिकहरुको बुझाई र त्यसप्रति उत्तरदायपना बृद्धि गर्दछ।
- नीति निर्माताहरुले नागरिकको चाहना र प्राथमिकता बुझ्न सक्दछन्।
- नीति निर्माताहरु उचित निर्णय लिन सक्छन र त्यसको सामाजिक नैतिक प्रभावहरु थाहा पाउन सक्दछ।
- सार्वजनिक निर्णयको वैधानिकता बृद्धि हुन जान्छ।

४. नागरिक संलग्नताको उपयोग:

- नागरिक संलग्नता केन्द्रदेखि स्थानीय सरकारसम्म उपयोग गर्न सकिन्छ।
- विशेष गरी यसको प्रयोग स्थानीय सरकारको बजेट निर्माण, सेवा प्रवाह, सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन र आयोजना/कार्यक्रम व्यवस्थापन र अनुगमनमा बढि भएको देख्दछौ।
- यसले सार्वजनिक सेवा सरल र त्रुटिहिन बनाउन, सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारिता बृद्धि गर्न, सार्वजनिक पदमा रहेका व्यक्तिहरु तथा संस्थाहरु सार्वजनिक श्रोतको बाँड फाँडमा जवाफदेहिता स्थापना गर्ने उपयुक्त वातावरण यसले सृजना गर्दछ।

५. नागरिक संलग्नताका लागि सरकारको भूमिका:

नागरिहरुको संग्लनता अभिवृद्वि गर्न सरकारले निम्न दुई पक्षमा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

क. समर्थकारी/योग्यकारी वातावरण तयार गरिदिनु :
नागरिक संलग्नताको कुनै पनि प्रभावित नागरिक संग्लनताको लागि बहिस्कृत हुन नजाओस् भनेर सरकार सतर्क र सचेत हुनुपर्दछ । त्यस्ता प्रावधानहरुलाई हटाउनु वा निर्मूल पार्नु पर्दछ । जस्तैः उमेर, युवा, निरक्षर आदि कारणबाट संग्लनता विमुख बनाउन हुँदैन । विशेषगरी महिला तथा सिमान्तकृत समुदायलाई संगठित गर्न, शीप तथा क्षमता विकास गर्न र परिचालन गर्न पहल गर्नुपर्छ ।

ख. संलग्नताका नियम निर्माण:
संलग्नतामा सहभागिहरुबाट अर्थपूर्ण तरिकाबाट योगदान दिन सक्ने तरिकाबाट नागरिकहरु संलग्न गराउन सकिने स्थान तथा क्षेत्रहरु पहिचान गरि आवश्यक नीति नियम र प्रकृया निर्माण गर्नुपर्दछ ।

नागरिक संलग्नता	नागरिक संलग्नता नरहने
व्यक्तिगत रुपमा नागरिकहरुलाई नीति चक्रमा संलग्न गर्नु	सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधिलाई मात्र समावेश गर्नु
पटक पटक नागरिक र सरकार बीच दोहोरो अन्तरकृया र सम्वाद हुनु	निर्णय गर्ने अधिकार सम्पन्न नभएका व्यक्तिहरुको बैठक
निर्णय गर्ने अधिकारको बाँडफाँड र निर्णय प्रति उत्तरदायी	नीति निर्माणको अन्तिम अवस्थामा मात्र नागरिकहरुको सहभागी (So called)
पारदर्शि	सार्वजनिक सुझाव उत्तरदायी पूरा गर्ने तरिका
आपसि सम्मान	सार्वजनिक विचार मत तथा समूह छलफल

नागरिक संलग्नताले नागरिक मैत्री सार्वजनिक नीतिहरु निर्माण भई सार्वजनिक सेवालाई सरल र त्रुटिहिन बनाउन, सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न, सार्वजनिक पदमा रहेका व्यक्तिहरु तथा संस्थाहरु सार्वजनिक श्रोतको बाँडफाँडमा जवाफदेहिता स्थापना गर्ने उपयुक्त वातावरण सृजना गर्दछ । स्थानीय कानुन, नीति तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माणको प्रकृया विधायक/निर्वाचित जनप्रतिनिधि वा प्रशासनको मात्र काम हो, यो एक प्राविधिक कार्य हो भनेर मात्र सोच्नु हुँदैन । जसलाई लक्षित गरेर कानुन, नीति, कार्यक्रम र बजेट निर्माण गरिन्छ उनीहरुलाई नै संलग्न गराउँदा यसमा नागरिकहरुको अपनत्व बढ्छ र कार्यान्वयनमा प्रभावकारी हुन्छ ।

सामान्य नागरिकहरु आफ्नो आवाज, भनाई र भोगाइ सरकारको नीति तथा बजेटमा प्रतिम्बिबित हुँदैनन् भन्ने भनाई राख्दछन् । साथै विशेषज्ञहरुबाट उनीहरुको भावना र मान्यता सही र उपयुक्त तालिकाबाट राख्न सक्दैनन् भन्ने महशुस गर्दछन् । यस अवस्थामा आफूलाई सरकारको वृत्त र प्रणालीबाट बहिस्कृत भएको ठान्दछन् । यसले समाजमा एक प्रकारको खाडल स्थापना गर्दछ। यसै सिलसिलामा विगत २ दशकदेखि नागरिक समाज संस्थाहरुको सक्रियतामा स्थानीय वित्तिय श्रोतहरुको परिचालन र वजेट निर्माणमा स्थानीय व्यक्तिहरुको सहभागिता र संपरीक्षण बढ्दै गएको पाउँछौं । यसरी स्थानीय तहको कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा नागरिक संलग्नता र सहभागिता बृद्धि हुँदा स्थानीय सवालहरु नीति निर्माण तहसम्म पुग्न सक्ने र स्थानीय प्राथमिकता अनुरुप श्रोतको वितरण र बाँडफाँड सम्म प्रभाव पुग्न सक्ने हुन्छ र त्यसबाट बजेट निर्माण प्रकृयामा ध्यान आकर्षण गर्न सक्छ ।

६. नागरिक संग्लनता अभ्यासका मूल मान्यताहरुः

नागरिक संग्लनताका लागि उपयुक्त समूह र संयन्त्रको पहिचान गर्न सकिएन भने यसले असशक्तिकरण र प्रत्युत्पादक उपलब्धि हुन सक्छ । र सहभागिता अर्थहिन भएर जान्छ । तसर्थ नागरिक संग्लनता निम्न मान्यतामा आधारित रहनु पर्दछ ।

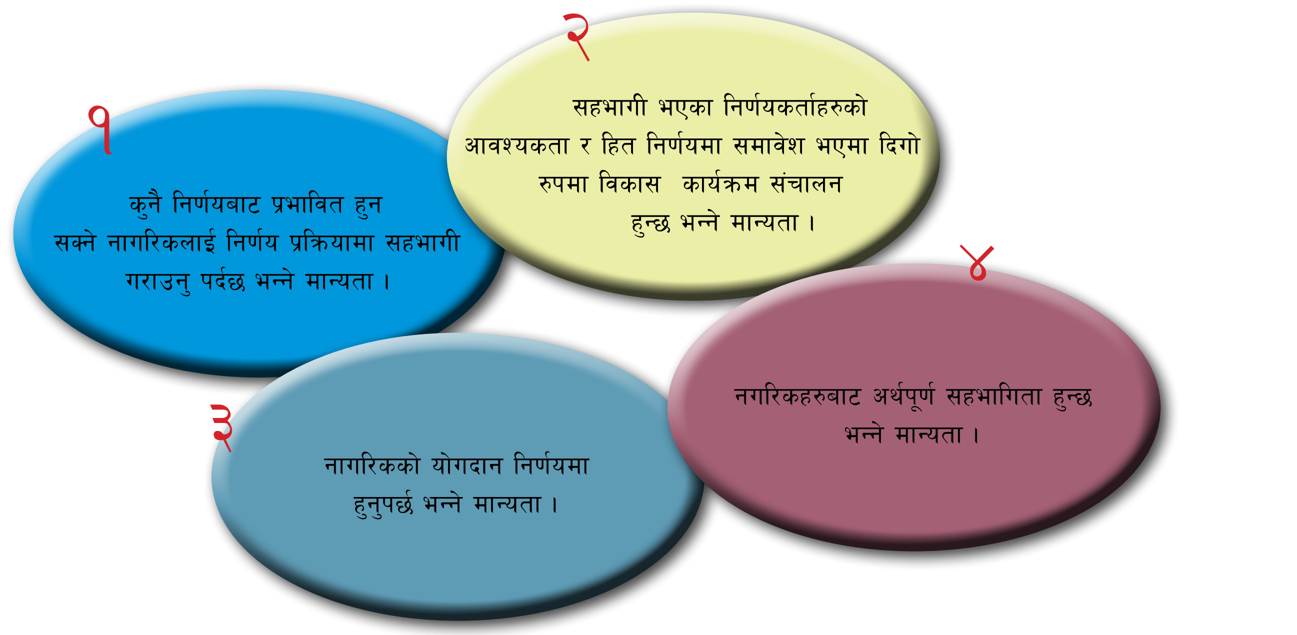

७. नागरिक संलग्नताका सिद्धान्तहरुः

नागरिक संलग्नताको मर्म बुझ्न, नीति र योजना बनाउन र सफलतापूर्वक नागरिक सरकार रचनात्मक संलग्नताको अभ्यास गर्न निम्न सिद्धान्तहरुलाई आत्मसात गर्नुपर्छ:

क. समावेशिता **(Inclusivity):** विविध कारणले मूलधारवाट बाहिरिएकाहरुलाई समाबेश गर्ने, समस्याको विविध पक्षहरुलाई ध्यान दिने ।
ख. विविधता **(Diversity):** समुदायका प्रत्येक मानिसको दृष्टिकोण, अवस्था र रुचिलाई सम्बोधन ।
ग. समानता **(Equality) :** निर्णय प्रकृयामा मुख्य व्यक्ति वा सानो समूह हावी भएको अवस्था । प्रत्येकलाई योगदान गर्न, निर्णय लिन र लाभमा सहभागिताको समान अवसर ।
घ. पारदर्शिता **(Transparency) :** परियोजनाका जानकारीहरु कसैको खल्तीको विषय हुनु भएन । परियोजनाको परिकल्पना गर्ने, संचालन गर्ने, लाभ लिने तथा प्रभावित हुने सबैको परियोजना प्रतिको एकनास बुझाई हुनु । परियोजनाले सम्प्रेषण गर्ने जानकारीहरुमा निरन्तरता र एकरुपता कायम रहनु ।
ङ. वैधता **(Legitimacy) :** निर्णय नलादिएको अवस्था, कानुनी विधि तथा प्रकृया मात्र पूरा नगरी सबै सरोकारवालाहरुले स्वीकार गरेको र सहभागी भएको अवस्था ।
च. विचार विमर्श **(Deliberation) :** आफ्ना मुद्धाहरुलाई प्रवर्द्धन गर्न खुला छलफल गर्न सकिने अवस्था, विविध पक्षहरुका मुद्धाहरुमा प्राथमिकिकरण तथा छलफलबाट सहमती र निकास, समूहहरु विच उच्च स्तरको विश्वास र सहकार्यको आधार सिर्जना ।
छ. सार **(Substance) :** छलफल र समहतीबाट नयाँ सिकाई तथा नतिजाको उपलब्धि ।
ज. प्रभाव **(Influence) :** स्थानीय मुद्दाहरुमार्फत राज्यको नीतिलाई प्रभाव पार्ने, शुरु अवस्थावाट नै सरोकारवालाहरुको सहभागिता ।
झ. निरन्तर **(On-going) :** स्थानीय परिवेश अनुसार, स्थानीय आवश्यकता र संभावनाका परियोजनाहरुलाई निरन्तरता ।
ञ. समायोजित **(Accommodating) :** समुदायलाई पायक पर्ने स्थान र समय अनुसारको योजना ।

८. नागरिक संलग्नताका विधिहरु:

क. नागरिक संलग्नता योजना: कुनै पनि नागरिक संलग्नताको योजना तयार गर्दा सवालको उठानदेखि लिएर खुल्ला सूचना प्रणाली कायम गर्ने सम्मका कार्यहरु योजनामा समेटिनु पर्दछ । जसलाई निम्न ८ वटा पाईलाअन्तर्गत चरणबद्ध तरिकाले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१. सवाल र समस्याको उजगार

२. नागरिक संग्लनताको उद्देश्य र परिमाण

३. नागरिक संग्लनताको तरिका/उपायको पहिचान

४. संलग्न गराउनु पर्ने नागरिकको पहिचान

५. सहभागीको निरन्तरताको लागि योजना

६. सकारात्मक वातावरणको निर्माण

७. मूल्याङ्कन मापदण्डको निर्माण

८. खुला सूचना प्रणाली कायम

ख. नागरिक संलग्नताका तरिकाहरु: सरकारबाट गरिने विविध कार्यमा (नीति, निर्माण, वजेट निर्माण, खर्च व्यवस्थापन, कार्यक्रम निर्माण आदि) नागरिक संग्लनता विविध तहको हुन सक्छ । आदर्शतम अवस्थामा कुनै पनि कार्यमा नागरिकहरुको संग्लनता भन्नाले विचार निर्माण देखि कार्यान्वयनसम्म र कुनै पनि विचारलाई स्वीकार वा अस्वीकार गर्न सक्ने अधिकार नागरिकमा रहेको जनाउँछ ।

९. संलग्नताको विविध तरिका र मात्रा यस प्रकारका हुन सक्छन्:

कार्य	प्रविधि
१. सूचित गर्नु	आम संचार (टि.भि, रेडियो, प्रिन्ट, मिडिया) नागरिक वडापत्र, बोर्ड, नयाँ संचार (वेव साइट/मोवाइल), आमने सामने बैठक
२. सल्लाह लिनु	लक्षित समूह छलफल, नागरिक सर्वेक्षण, विशेषज्ञ समूह, खुला बैठक
३. संलग्न गर्नु	नागरिक सामिप्य केन्द्र, कार्यशाला गोष्ठी, गुणात्मक अन्तवार्ता, टोल विकास संस्थाहरु, नागरिक सचेतना केन्द्र
४. साझेदार बनाउनु	नागरिक सल्लाह समिति निर्माण, सहभागितात्मक निर्णय
५. सशक्तिकरण	सहभागितात्मक योजना, क्षमता विकास तथा अभिमुखीकरण, लक्षित कार्यक्रम, सहभागितात्मक सिकाई र कार्य आदि ।

१०. नागरिक संग्लनताका चुनौतिहरु:

- सरकारप्रति सिमित विश्वास
- राजनितिक हिचकिचाहट/अनिच्छा
- संलग्नताको लागि सिमित क्षमता
- प्रतिवद्धताको कमि